

Paul Agnidakis, Maja Lagerqvist & Annika Strandin Pers

Paul Agnidakis är lektor och forskare i etnologi vid Uppsala universitet. Hans forskning fokuserar på komplexa rumsliga representationer som omfattar såväl landsbygd som stad, förfluten tid som nutid och kulturarvsdimensioner.

Maja Lagerqvist är lektor och forskare i kulturgeografi vid Uppsala universitet. Hennes forskning berör platsskapande, hus och hem och särskilt fritidshus, mobilitet samt kulturarv.

Annika Strandin Pers är forskare i kulturgeografi vid Stockholms universitet. Hennes forskning är inriktad mot historisk-geografiska frågor kring landskap och barngeografi samt frågor kring kulturarv och fritidshusanvändande.

Keywords: Critical Heritage Studies; Place; Methodology; Normcritical and Normcreative approaches; The National Property Board Sweden

I RIKTNING MOT EN NORMKREATIV KULTURMILJÖVÅRD

Metodutveckling utifrån exemplet Statens fastighetsverk i Sverige

Utifrån tvärvetenskapliga perspektiv och metoder, hämtade från etnologin och kulturgeografien, och med en empirisk utgångspunkt i tre kulturmiljöer som förvaltas av Statens fastighetsverk (SFV) i Sverige, analyserar artikeln historiebruk i form av kulturarvsproduktion och föreslår ett applicerbart normkritiskt samt i förlängningen normkreativt angreppssätt för att möjliggöra alternativa, varierade och mer inkluderande historieskildringar kring kulturmiljöer. Genom att utveckla och integrera dessa synsätt och verktyg vill

artikeln argumentera för att man får tillgång till nya berättelser om platsen; berättelser som går utöver den traditionella, „normala“ historien om staten, enskilda byggnaders materiella utformning och den sociokulturella och ekonomiska eliten. En långsiktig effekt blir att det möjliggör ökad mångfald och inkludering både i fråga om förmedling och representation av platser som komplexa rumsliga och sociokulturella helheter.

„Genom staten är du, tillsammans med nio miljoner andra svenskar, delägare i kulturarvet. Det är på ditt uppdrag som vi på Statens fastighetsverk vårdar dagens och skapar framtidens kulturarv. Tillsammans berättar husen och marken vårt lands historia.“¹

De senaste decennierna av internationell och svensk forskning inom kulturarvsfältet har visat att det finns en bred förståelse och samlad kritik mot hur tidigare historiebrik och representation i kulturarvsproduktion har skapat en snedvriden och smal historieförmedling genom att framförallt fokusera på elitens historier och enskilda byggnader och monument.² Därför har den offentliga kulturmiljövården de senaste åren aktivt arbetat mot ett bredare, mera mångfacetterat och inkluderande kulturarvsbegrepp.³ Detta tycks emellertid vara en långsam och svår förändringsprocess.⁴ Det hela pekar på behov av att föra idéer kring ett mer nyanserat och inkluderande kulturarv och kulturarvsmyndigheters praktiker närmare varandra. Detta behov har för övrigt påtalats av kulturarvsmyndigheter i Sverige.⁵ Ett medvetet kritiskt förhållningssätt till kulturarv utifrån urval och förmedling kräver således praktiska angreppssätt.

Fokus i den här artikeln ligger på historiebrik kopplat till berättelser om platser inom kulturarvsproduktion, närmare bestämt inom en statlig myndighet – Statens fastighetsverk (SFV). Användandet av det förflutna inom kulturarvsproduktion kan tangera flera typer av historiebrik – om än ganska ytligt

1 Statens fastighetsverk, 2017.

2 Lowenthal 1998, s. 1–31, 55–88; Aronsson & Hillström 2005, s. 25–144; Smith 2006, s. 11, 30; Graham et al. 2000, s. 29–54; Harrison 2013, s.108–112.

3 Pettersson 2003, s. 7, 61–63, 147–148; Aronsson & Hillström 2005, s. 10; Atkinson 2008, s. 381–384; Simons 2010, s. 1, 323–326, 349–350, och den svenska offentliga kulturmiljövårdens satsningar under 2000-talet som *Svenska industriminnen - berättelser om vårt samhälles historia, Storstadens arkitektur och kulturmiljö, Det moderna kulturarvet, Att störa homogenitet samt Norm, nation och kultur*.

4 I vilken utsträckning det påverkas av de olika strukturer som ska samverka i kulturarvsproduktion är värt att uppmärksamma, även om det inte utgör fokus för vår studie.

5 Länsstyrelserna 2014 och 2012.

och i varierande grad.⁶ Kulturarvsproduktion liksom historiebruk i allmänhet (vilket bruk av historien det än handlar om) är en selektiv process som alltid innebär urval och tolkningar av vissa delar av det förflutna.⁷ Metoden som den här artikeln syftar till att utveckla handlar om att synliggöra de urval som sker vid kulturarvsproduktion kring platser och presentera angreppssätt för att hitta och synliggöra bredare förståelser och tolkningar av platsers förflutna än vad som ofta är fallet inom offentlig kulturarvsproduktion. Vår studies bidrag är å ena sidan att synliggöra att offentlig kulturmiljövård i sin praktik, i sitt historiebruk, trots viktiga självreflektioner och medvetna satsningar, fortsatt tendera att delvis vara exkluderande och med ett traditionellt fokus på eliten och det materiella,⁸ å andra sidan att utveckla en metod för att komma vidare i detta arbete. Vår metodutveckling syftar till att testa och konkretisera de mer teoretiska idéerna som finns på forskningsfältet genom ett praktiskt angreppssätt. Detta diskuteras utifrån en fallstudie kring Statens fastighetsverk och ett urval av dess fastigheter.⁹

3000 byggnader och 1/7 av Sveriges yta. Det är beståndet som SFV har i uppdrag att bevara, utveckla och förmedla för att spegla svenska statens historia. I praktiken har det inneburit ett snävt fokus på specifika byggnader och monument, på bekostnad av hela miljöer. Vidare uppmärksammas huvudsakligen byggnaderna utifrån konst- och arkitekturhistoria och med tyngdpunkt på vissa tidsepoker. När människor omnämns rör det sig ofta om återkommande representationer i fråga om kön och klass. Vissa perspektiv, platser och levnadsöden har alltså lyfts fram, medan andra marginaliserats eller uteslutits.¹⁰ Detta har varit vanligt förekommande inom statlig kulturmiljövård i hela västvärlden och ansluter till en slags normerande praxis inom kulturarvsproduktion,¹¹ vilket ger en bristfällig representativitet i fråga om rum, tid och socio-kulturella kategorier. Ett sätt att hantera problematiken är att utveckla ett mer normkreativt arbetssätt, kring vilka och vems historier som förmedlas och som omfattar bredd inom representation av både materiella och immateriella aspekter av kulturmiljöer.

Artikeln syftar till att med utgångspunkt från ett normkritiskt kulturanalytiskt perspektiv med integrerad plats- och landskapsanalys utveckla en metod som innehåller angreppssätt för att möjliggöra alternativa, varierade och mer inkluderande historieskrivningar kring kulturmiljöer (se bild 1). På så vis ges aktörer

6 Karlsson 2004, s. 56 presenterar en typologi innehållande sju olika historiebruk – ett vetenskapligt, ett existentiellt, ett moraliskt, ett ideologiskt, ett politiskt-pedagogiskt, ett icke-bruk av historia och ett kommersiellt. Se även Aronsson 2005.

7 Aronsson 2012, s. 37.

8 Jfr Waterton 2010, s. 13–14, 181–182.

9 Fallstudien baseras på FoU-projektet, *Normkritisk kulturmiljöpraxis, exemplet Statens fastighetsverk*, som finansierats av Riksantikvarieämbetet och utgår från ett urval fastigheter i SFV:s bestånd.

10 Agnidakis et al 2014, s. 6–10, 18; Wärnhjelm 2013.

11 Lowenthal 1998, s. 148–173; Graham et al. 2000, s. 29–54; Aronsson & Hillström 2005, s. 121–128; Ashworth et al. 2007, s. 34; Ronström 2008, s. 24–26, 212–230; Smith 2006, s. 11, 30.

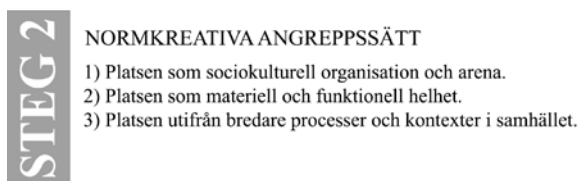
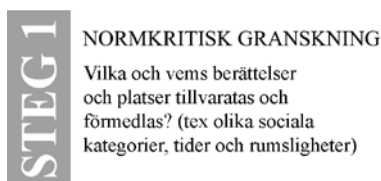

Bild 1. Metoden kan delas in i två steg som redogörs för närmare längre fram. Steg 1 innebär en normkritisk granskning av den plats som behandlas. Detta är en förutsättning och grund för steg 2 där tre sammanhängande angreppssätt med ett antal frågeställningar har tagits fram som ett normkreativt verktyg för att skapa och kommunicera nya, mer nyanserade berättelser om staten och dess kulturhistoria.

inom fältet redskap att skapa och kommunicera nya, mer nyanserade berättelser om, i det här fallet, staten och dess historia. Frågor som ställs utifrån detta är: Vilka historier om fastigheterna framträder och dominerar? Vilka material, metoder och angreppssätt kan användas för en bredare och mer normkreativ rumslig ingång till dessa platser?

Kulturarvets urval och representativitet

Kulturarvsstudier är ett dynamiskt forskningsfält både i och utanför Sverige. Häri inbegrips forskning från en rad discipliner, såsom arkeologi, etnologi, historia, konstvetenskap, kulturanthropologi, kulturgeografi, musei- och kulturarvsvetenskap. Centrala frågor inom forskningsfältet syftar till ökad problematisering av kulturarvsproduktion. Det handlar exempelvis om kulturarvets koppling till makt, urval, varierande och motstridiga värderingar samt konflikter. Därtill, och extra centralt för den här artikeln, vilka grupper, perspektiv och historier som exkluderas och hur offentlig kulturmiljövård skulle kunna hantera detta.¹² I anslutning till kulturarvets urval och representativitet är det viktigt att lyfta kulturarvsbegreppets nära koppling till politik och identitetsfrågor. Kulturarv är inkluderande men samtidigt exkluderande, genom att beakta vissa individers/gruppers kulturarv, och således inte andras.¹³ I kulturarvsproduktion ter det sig därför angeläget att hitta metoder att se på och arbeta med kulturmiljöer utan att bidra till en fixerad, ensidig representativ berättelse som presenteras som den naturliga/enda och som begränsar människors identifikation med kulturarv.¹⁴

12 Se t.ex. verk som Klein 1997; Grundberg 2004; Aronsson 2005, 2012; Aronsson & Hillström 2005; Jönsson & Svensson 2005; Martins Holmberg 2006; Grahn 2006; Ashworth et al. 2007; Moore & Whelan 2007; Ronström 2008; Anico & Peralta 2008; Smith et al. 2010; Martins Holmberg 2010; Germundsson & Sanglert 2010; Harrison 2013; Reading 2015; Hansen & Holmberg Martins 2016; Mårdh 2017; Eivergård & Furumark 2017.

13 Mellander 2012, s. 63; Gill 2012, s. 113.

14 Jfr Masseys konceptualisering av platsen som öppen, flerfaldig och icke-statisk, se beskrivning längre fram i texten.

Ett centralt begrepp utgör arkeologen Laurajane Smiths *Authorized Heritage Discourse* (AHD)¹⁵, som riktar fokus mot en dominerande diskurs som identifierats inom bland annat statlig kulturmiljövård i västvärlden. Vad som ska betraktas som kulturarv och bli bevarandevärdt är enligt AHD främst riktigt gamla, estetiskt tilltalande och/eller monumentala platser och objekt som oftast är länkade till historier om den sociala, politiska och ekonomiska (samt manliga) eliten och nationalstaten. Platser, tider, händelser och människor som inte ingår i detta fokus har därför ofta blivit underrepresenterade i offentliga kulturarvssatsningar.¹⁶

Mångfaldsfrågan inom svensk kulturmiljövård har tidigare behandlats av länsstyrelser i projekt som *Inkluderings- och exkluderingsprocesser i kulturmiljöarbetet* och *Kalejdoskop – sätt att se på kulturarv*.¹⁷ I slutrapporten för det sistnämnda projektet beskrivs att det finns ett stort behov av att sammanlänka teoretisk forskning med praktisk verksamhet. Även utvärderingen av projektet påtalar att „metodaspekterna inte riktigt hunnit få en fördjupad systematisk bearbetning och reflektion“.¹⁸ I interna utredningar på SFV som handlar om hur myndighetens fastigheter har förmedlats konstateras att detta styrts av en „föråldrad diskurspraktik som utgår ifrån att det enbart finns en version av Sveriges historia. En problemfri historia om landets utveckling.“¹⁹ Vår metodutveckling bygger på insikterna om den sneda representationen inom kulturarvsproduktionen som forskningsfältet har identifierat och om att arbetet mot detta inte är en helt enkel eller snabb förändringsprocess. Inte desto mindre ter det sig värdefullt med fortsatt konstruktiv kommunikation mellan kritisk kulturarvsforskning och kulturarvspraktiker. Metodutvecklingen kan således ses som ett steg i detta arbete.

Genom normkritik till normkreativitet

För att genomföra en kombinerad normkritisk och normkreativ undersökning har vi utformat ett tvärvetenskapligt angreppssätt som bygger på etnologiska och kulturgeografiska perspektiv i form av kulturanalys samt plats- och landskapsanalys. Kulturanalys och plats- och landskapsanalys utgör delar av respektive disciplinernas ämnestraditioner. Grovt förenklat fokuserar kulturanalys på kulturernas

15 Smith 2006, s. 29–34.

16 Lowenthal 1998, s. 148–172, 173–191, 227–229; Smith 2006, s. 11, 30; Graham et al. 2000, s. 29–54; Harrison 2013, s. 108–112; Aronsson & Hillström 2005, s. 25–144; Waterton 2010, s. 13–14, 181–182.

17 Länsstyrelserna 2012 och 2014.

18 Holmberg & Weijmer 2012, s. 54.

19 Wårnhjelm 2014, s. 10. Snedvridningen i historierepresentation har även författarna till denna artikel konstaterat i en tidigare studie över Rosersbergs Slott, park och Kungsgård som genomfördes för SFV 2014 där också en metodutveckling kring praktiska angreppssätt påbörjats. Detta uppdrag ligger till grund för det FOU-projekt som artikeln baseras på.

formeringar och skiftande uttryck, med betoning på relationen människa-kultursamhälle och där exempelvis normer kan problematiseras, medan plats- och landskapsanalys fokuserar på rumsliga formationer, relationer och sammanhang. Perspektiven möts i intresset för tidsmässiga, rumsliga och sociokulturella processer och kombination av metoder för att fånga komplexiteter kring dessa. Genom att kombinera etnologins kulturanalys med kulturgeografins plats- och kartanalys skapas möjligheter att ta ett grepp på människor som del i större sociokulturella sammanhang och platser som del i rumsliga helheter och sammanhang. I förlängningen kan detta bidra till verktyg för ökad representation inom kulturarvsproduktion av platsbundna historier.²⁰

Vårt kombinerade angreppssätt inkluderar både analys- och insamlingsmetoder, där vi kombinerat arkiv- och litteraturstudier med fältarbeten på de berörda platserna. Närmare bestämt etnologiskt fältarbete, rymmande kvalitativa intervjuer (samtals och platsbaserade)²¹ med ett tiotal informanter bestående av SFV:s representanter, hyresgäster och lokala aktörer samt deltagande observationer i exempelvis guidade visningar, och kulturgeografiskt fältarbete, bestående av observationer av platsens sammansättning och lager, bland annat med hjälp av material från ett tiotal kartor. Fältarbeten på plats är centrala i vår undersökning och ger värdefulla dimensioner i förståelsen av platser och dess mångfald av historier.

En normkritisk kulturanalys av platsbundna berättelser är mer ett teoretiserande förhållningssätt än en avgränsbar teori. Det innebär att man fokuserar på det normerande och självklara snarare än på det som avviker samt ifrågasätter detta.²² Vi utgår därför ifrån att det som utgör „statens historia“ och de berättelser och platser som skapats eller valts ut för att representera denna är *kulturspecifika* samt utgör selektiva *kulturarvskonstruktioner*.²³ Det innebär att berättelserna rymmer dolda och ofta outtalade kulturella föreställningar om vad som ska betraktas som värdefullt och bevarandevärt, där – som en direkt följd – vissa delar av historien kommit att inkluderas medan andra uteslutits. Som regel handlar det om en omedveten och oreflekterad handling.²⁴ Ett normkritiskt kulturanalytiskt förhållningssätt till „statens historia“ bör följaktligen först och främst granska i vilken mån en nationell historia egentligen förmår spegla historisk, sociokulturell autenticitet genom ifrågasättande av dess absoluta representativitet.

20 Agnidakis 2018, s. 4,9,10, 12–14.

21 Dessa så kallade promenadintervjuer beaktar informantens föreställningar om samt upplevelser av rumsligheter på plats, vilket kan vara svårt att fånga vid intervjuer som äger rum någon annanstans. Agnidakis 2013, s. 25

22 Jfr Bromseth & Darj 2010.

23 Ronström 2008, s. 212–230.

24 Inkluderingar och exkluderingar är något som återkommande har uppmärksammats i kulturarvsforskningen. Se Lowenthal 1998, s. 1–30; Smith 2006, s. 29–34; Graham et al. 2000, s. 29–54; Aronsson & Hillström 2005, s. 10–14; Ashworth et al. 2007, s. 34; Ronström 2008, s. 25–26, 256–257.

Konkret handlar en normkritisk analys av kulturarv om en granskning av *vilka* och *vems* berättelser och platser som tillvaratas och förmedlas.²⁵ För att kunna omsättas i en mer dynamisk och diversifiera kulturmiljövård bör detta dock leda till en normkreativ, mer inkluderande identifiering – och i förlängningen förmedling – av de berättelser och platser som marginaliseras eller utelämnas.²⁶ Enkelt uttryckt syftar alltså normkritik till att kunna synliggöra normer och dess privilegier. Ett normkreativt förhållningssätt öppnar för omskapande och förändring och är ett sätt att hantera och agera utifrån de insikter som en normkritisk granskning kan ge.²⁷ Ett sätt att nalkas detta sociokulturella meta-berättande, blir att fråga sig i vilken mån de platsbundna berättelserna ter sig kultur-, tids-, klass-, och könsbundna? Det vill säga, med den här artikelns fokus, vilka kulturella föreställningar, tidsperioder och sociala klasser samt vilket kön dominerar statens historia, och – för det normkreativa steget – vilka alternativa berättelser kan berättas? Vidare, i vilken mån riskerar statens historia i egenskap av en enhetlig historieskildring befästa en normerande historieskildring, där en nationell „stor“ platsbunden berättelse motverkar lokala „mindre“ platsbundna berättelser?²⁸ Ett normkreativt förhållningssätt möjliggör en symbios mellan så kallade stora och små berättelser vilket i förlängningen gagnar både kollektivets och subjektets, samhällets och individens. självföretåelse och självkänsla.²⁹

Ett alltför snävt och oreflekterat normkritiskt och i förlängningen normkreativt perspektiv kan riskera att upprepa misstaget att ersätta äldre och förlegade normer med nya. Kopplat till kulturarvsproduktion skulle detta kunna innebära nya homogeniseringar och överrepresentationer av vissa (om än andra) sociala gruppbyggnader på bekostnad av processuellt formade och mera komplexa subjektpositioner. Detta är viktigt att vara medveten om och reflektera kring. Dock tar det inte bort värdet från normkritik och normkreativitet som möjliga verktyg i arbetet för en kulturmiljövård som är öppen för att förstå och förmedla komplexa och mångfaldiga historier och platser. Genom att bejaka komplexa och processuella relationer mellan människor och platser samt både individuella och kollektiva berättelser som kan kopplas till berörda platser, skapas förutsättningar för en mera öppen och friare normkreativ representation som undviker att låsa sig i alltför snäva och homogeniserade definitioner.³⁰

Som tidigare nämnts är begreppet landskapsanalys brett och används inom många olika yrken och discipliner. Vår utgångspunkt är kulturgeografisk där platsen undersöks utifrån aspekterna form, funktion, process och kontext. En

25 Klein 1997, s. 15.

26 Se t.ex. projekten som beskrivs i *När det stör. Rapport från projektet Att störa normativitet*, Furumark & Eivergård 2015.

27 Vinthagen & Zavalía, 2014, s. 7.

28 Lyotard 1984, s. xxiv, 60.

29 Jackson 2002; Anico & Peralta 2008.

30 Jfr Mellander 2011; Svanberg 2013.

landskapsanalys kan då innebära att fokus läggs på både det fysiska och det immateriella landskapet och olika processer och flöden i olika tider och på flera geografiska skalnivåer, från individens perspektiv och vardagsliv till globala processer. Analysen kan alltså leda till djupare förståelse för platsen då den lokala företeelsen ses som uttryck för en process och sätts in i ett vidare ekonomiskt, politiskt, socialt och kulturellt sammanhang.³¹ Denna typ av landskapsanalys är ett sätt att bredda och fördjupa förståelsen av en plats. Här ingår byggnader och andra materiella strukturer, från centrala till marginella, och olika typer av mark och markanvändning, men även platsens mer immateriella dimensioner, som sociala relationer och samhällskontexter.

För att stärka landskapsanalysen och tydliggöra komplexiteten i kulturmiljöer för vi in begreppet plats, såsom geografen Doreen Massey konceptualiserar det.³² I Masseys konceptualisering av plats inbegrips mer än bara den specifika platsen. Platser är enligt henne föränderliga, relationella, kontextberoende och flerfaldiga och både materiella och immateriella. De skapas genom specifika konfigurationer av sociala, rumsliga och tidsmässiga relationer. Dessa relationer är inte bara interna för just den specifika lokalen utan länkar också samman den med platser bortom denna. På så vis möts det lokala och det icke-lokala i en plats. Dessa relationer gör att en plats alltid är hybrider av flera platser och tidslager. Ett öppnare platsbegrepp som kopplar in fler platser och tider genom de relationer de har till dessa, skapar möjligheter för andra historier och perspektiv. Fler sociala grupper eller lager utifrån exempelvis klass, etnicitet, genus men också fler tider och nyanser, i berättelserna om en specifik kulturmiljö kan fångas in genom att knyta an till andra, eller större, geografier. En analys som baseras på denna breddning av platsen förenklar för synliggörande och analyserande av fler eller andra berättelser, de som ligger lite bortanför det givna inom en plats (som ett hus eller en park). Att se bortom det givna utifrån denna syn innebär en möjlighet att se fler eller andra platser, praktiker och människor som traditionellt inte getts utrymme och värde i berättelser om platser och tider. Det blir på så vis ett verktyg i ett normkreativt angreppssätt.

Tillämpningar av ett kombinerat angreppssätt på kulturmiljöer

Av de tusentals fastigheter som SFV äger och förvaltar har vi för att utveckla våra angreppssätt och ge förklarande exempel, utan anspråk på heltäckande beskrivning eller analyser, valt tre fallstudier för att få en variation på platser med olika kontext, skala, funktion och förvaltningsorganisation. Projektets omfattning har

31 Franzén 2010; Widgren 2004, s. 160–162.

32 Massey 1991, s. 26–29, 1995, s. 86, 2005, s. 130–142.

Bild 2. Karta över Storstockholm med de studerade platserna Rosersberg, Drottningholm och Landsort. Författarna 2018.

satt ramarna för den geografiska spridningen av våra exempel, men vår utgångspunkt har varit att forma angreppssätt som kan tillämpas på såväl urbana som rurala rumsligheter. Vi har valt ut tre områden inom Storstockholm som rymmer kombinationer av urbana och rurala aspekter i fråga om till exempel befolkningens sammansättning och densitet, verksamheter och markanvändning (se bild 2). Dessa är slottsområdet Rosersberg som kan beskrivas som det idag bortglömda slottet där flera olika statliga verksamheter tidigare varit aktiva, världsarvet Drottningholm med en omfattande turism och en plats i fokus för många olika aktörer och SFVs nyförvärv fyrön Landsort. Samtliga fastigheter ägs av staten och förvaltas av Statens fastighetsverk. Kopplat till fastigheterna finns hyresgäster som också ansvarar för förmedlingen av platsernas historia publikt, förutom SFVs egen förmedling via skyltar, hemsida och annan informationsspridning.

Tillämpningen av vårt utformande angreppssätt utgår ifrån två metodologiska steg (se bild 1). Steg 1 visar exempel på och tillhandahåller verktyg för ett normkritiskt förhållningssätt till urval och förmedling av platsbundna berättelser. I artikeln har vi redan presenterat vilka berättelser om kulturmiljöer som oftast fokuseras på i kulturarvsproduktionen av platser, där diskursen som Smith kallar AHD³³ ofta dominerar. Trots det utgör en normkritisk granskning av den plats som skall beskrivas en förutsättning och grund för fortsatt arbete. Steg 2 visar exempel och tillhandahåller verktyg för ett mera normkreativt angreppssätt. För att skapa nya, bredare och mer inkluderande berättelser där våra perspektiv samverkar presenteras tre sammanhängande angreppssätt med ett antal frågeställningar och exempel. Gemensamt ger de en nyanserad förståelse av plats som komplex helhet. Frågeställningarna syftar till ett tydligare förklarande av *när, vem, var, hur* och *varför*, angående beskrivning, förklaring och kontextualisering

33 Se t.ex. Smith 2006, s. 29–34.

Bild 3. Kartanalyser, litteraturstudier, observationer och intervjuer. Bilderna visar på delar av de metoder som användes i fältarbetet på Landsort och Drottningholm. Foto: författarna 2016.

av såväl platsen och dess historier som av de värden som finns där. I en kombinerad normkreativ kultur-, plats- och landskapsanalys kan man använda sig av olika typer av arkivmaterial, såsom dagböcker, brev, reseskildringar, husförhörslängder och skattelängder, lokal dokumentation och lokala berättelser, forskningslitteratur, intervjuer och observationer i fält samt historiskt och modernt kartmaterial för att greppa olika funktioner, befolkningar, socio-kulturella relationer, aspekter, tider och sammansatta rumsliga helheter i platsers förflutna (se bild 3). Vi vill lyfta fram och testa några metodelement från kultur- och landskapsanalyser för att öppna upp platsen och dess historier samt dyka ner i dess komplexa relationer, där det normkritiska perspektivet och platsbegreppets komplexitet genomsyrar utförandet. Avsikten är att pröva och presentera ett kombinerat normkritiskt och normkreativt angreppssätt och ge exempel från valda platser på vad berörda angreppssätt ger.

Steg 1: Ett normkritiskt angreppssätt

I den normkritiska undersökningen på Rosersberg har vi inte haft möjlighet att genomföra några fältarbeten utan i stället riktat fokus på att kritiskt granska befintliga vårdprogram som SFV upprättat för Rosersberg.³⁴ Därutöver ingår underlag från hyresgästerna, i detta fall kungliga hovstaterna och en restaurang-, hotell och konferensanläggning, vars presentationer av platsen är tillgängliga på deras hemsidor.³⁵ Fastigheternas vårdprogram utgör ett huvudmaterial i den normkritiska granskningen. Vårdprogrammen produceras av myndigheten som styrdokument för förvaltaren och innehåller förutom en kulturhistorisk värdering och strategier för bevarande även en historik över fastigheten. Då detta är myndighetens samlade information om fastigheten får den ofta en viktig funktion som kunskapskälla som både myndigheten och hyresgästen vänder sig till vid utformande av publikt material.³⁶ Vårdprogrammen kan därför vara en möjlighet för myndigheten att påverka vilka berättelser hyresgästerna förmedlar. Utmärkande för framställningar av Rosersberg i vårdprogram samt av dess hyresgäster är ett fokus på själva slottet och anslutande byggnader som en avgränsbar rumslighet med betoning på arkitektoniska och inredningsmässiga detaljer som sammantaget ger en begränsad förståelse av platsen som sammansatt rumslig, funktionell och socio-kulturell helhet liksom av de processer som format platsen över tid. Främst gäller detta i hyresgästernas förmedling som betonar en del av själva slottet, den kungliga representationsvåningen. Trots en uttalad ambition i vårdprogrammen att skildra en nyanserad bild av Rosersberg, har detta i praktiken begränsats till, såsom i vårdprogrammen för slottet,³⁷ ett omnämnande i svepande ordalag av exempelvis byggnader för hästar, oxar, vagnar och ved samt att det funnits andra ekonomibyggnader. Ingen tydligare redogörelse levereras för produktion eller bemanning som funnits i anslutning till slottet och hur detta har sett ut i olika tider. Inte heller uppmärksammas sammanhangen där de bevarade byggnaderna tillkommit och brukats.

Även i fråga om representationen av platsens tidsepoker framträder en tydlig avgränsning. I vårdprogrammets framställning av Rosersberg dominerar perioden 1680–1860, medan hyresgästernas framställning betonar en ännu snävare avgränsning till perioden 1795–1860, knutet till slottets nuvarande utformning och den kungliga representationsvåningens inredning. Detta är kanske inte uppseendeväckande, med tanke på att det rör sig om direkt avgörande perioder för platsens materiella gestaltning: tiden för slottets uppförande och omformning. En olycklig konsekvens är dock att det sker på bekostnad av Rosersbergs tidigare och

34 Statens fastighetsverk 2001, 2008.

35 Kungahuset 2017; Rosersbergs slott 2017.

36 Wärnhjelm 2013, s. 9, 36.

37 Statens fastighetsverk 2008.

senare epoker som renässanslott resp. militär utbildningsanstalt, vilka kommit att inta en starkt marginaliserad ställning i kulturarvsförmedlingen.³⁸ Ett kritiskt bemötande av denna materialitetsbetonande aspekt skulle dock kunna framhålla de olika tidsepokenas historiskt dokumenterade och alltjämt skönjbara materiella inverkan på *slottsområdet i sin helhet* (t.ex. i form av lektionsbyggnader, skjutbanor, övningsområden mm på slottets marker).³⁹

När det gäller belysning av mänskliga representationer på Rosersberg har ovan nämnda fokus även speglats i en betoning på *adelns* och i än högre grad *kungligheter*ns inverkan på och bruk av platsen. Rosersbergs ursprungliga planering och gestaltning som bostad för ursprungligen adel och sedermera kungligheter tillhandahåller visserligen historiskt grundade argument för betoningen på adelns och kungligheterens närvaro på platsen. Samtidigt innebär det olyckliga historiska eftergifter, genom att riskera att osynliggöra och marginalisera aktörer från andra sociokulturella grupperingar som bevisligen verkat på platsen och praktiker kopplade till dessa.⁴⁰ Ett visst erkännande av dessa „andra“ sociokulturella grupperingars faktiska existens förekommer visserligen inom vårdprogrammen. Dock görs inget anspråk på att gestalta den sociala mångfald och dynamiska kulturella aktiviteter som bör ha existerat på motsvarande slottskomplex.⁴¹ Det rör sig snarare om generaliserande och flyktiga omnämmande i den historiska översikten av t.ex. ett troligt bostadsutrymme för tjänstefolk i slottskomplexets källare.

Vårdprogrammets och hyresgästernas betoning på adelns och kungligheterens Rosersberg innehåller i sin tur snedrepresentation, avseende *kön*. De historiska personerna som uppmärksammas förenas inte enbart av deras höga börd, utan även i att de i huvudsak utgörs av *män*. I praktiken innebär detta att slottet och dess omgivningar ter sig som en könskodad och könsuppdelad plats, där platsens manliga innehavare framstår som områdets materiella och immateriella *utformare* medan kvinnorna snarast framstår som områdets materiella och immateriella *vårdare och bevarare*.⁴² Undantaget här är grevinnan Hedvig Catharina de la Gardie (1695-1745)⁴³ som köpte Rosersberg fyra år före sin död och får ett kort omnämmande i vårdprogrammet för slottet som en kvinna som genomfört „vissa moderniseringar“ (såsom att riva den norra flygellängan med porttornet) däremot

38 Young 2017, s. 20–21 lyfter problematiken kring att hus som blir museum ofta har ett fokus på just en specifik era i dess historia, vilket kan förenkla historieberättandet, men samtidigt leda till att andra historier som hade varit möjliga att berätta suddas ut.

39 Heymowski 2005a, s. 381.

40 Se t.ex. Sjöberg 2005.

41 Heymowski 2005a, s. 114; Rundquist 2005, s. 338.

42 Jfr Ek–Nilsson 2005.

43 Beryktad som politisk aktiv värdinna för litterära salonger under den så kallade frihetstidens ständervälde i Sverige.

utan att dessa moderniseringar redogörs för närmare eller poängteras vidare.⁴⁴ Framställningen av kön på Rosersberg innebär inte enbart en olycklig reproduktion av snäva stereotyper och traditionella myter om manlighet och kvinnlighet, utan även en nedtoning av dokumenterad historisk fakta som lämnar åtskilliga konkreta belägg för de skapande kvinnor på Rosersberg som bidragit till dess utformning och omformning.⁴⁵

Drottningholms slott är i likhet med Rosersbergs slott ett kungligt slott med kungliga hovstaterna och en restaurang- och caféanläggning som hyresgäster. Därutöver har Drottningholm ytterligare en hyresgäst i form av stiftelsen Drottningholms slottsteater. Vår normkritiska undersökning av platsen baseras på vårdprogram⁴⁶ och hyresgästernas presentation, i form av muntlig förmedling via guidningar samt skriftlig information i form av mer generella underlag för deras guideade visningar och skyltar. Dessutom har vi utgått ifrån observationer av skyltar, reklam och guidning samt intervjuer med SFV:s förvaltare på Drottningholm, hovstaternas representant för världsarvet Drottningholm och lokalhistoriska föreningar under augusti 2016. En ytterligare påtaglig överensstämmelse mellan Rosersberg och Drottningholm visar sig redan i den rumsliga representationen av Drottningholm som koncentrerats kring slottet och angränsade byggnader, där hyresgästernas förmedling kretsar kring avgränsbara utrymmen där de bedriver sin verksamhet. Den mest framträdande skillnaden här i jämförelse med Rosersberg är att det helt enkelt rör sig om fler hyresgäster som därtill är verk samma i olika utrymmen/byggnader på Drottningholm.

SFV intar genom sina vårdprogram och skyltning en ambition till att förmedla en mera enhetlig rumslighet genom att exempelvis samla slott, trädgård och teater samt även inkludera andra för platsens utformning avgörande utrymmen såsom det angränsande lustslottet Kina. SFV:s ambition till trots kretsar förmedlingen i likhet med Rosersberg huvudsakligen på materiella aspekter kring byggnaderna, vilket gör att socio-kulturella aspekter utelämnats. Det senare har för undersökningens samtliga platser hyresgästerna själva svarat för, vilket i sin tur försvårat en processuell och jämförande överblick mellan dels olika tidsepoker, dels mellan valda byggnader betraktade som rumslig helhet. Slående är därtill att en lokal och även nationell kontextualisering av Drottningholm, i såväl SFV:s och hyresgästernas förmedling, getts en underordnad betydelse. I egenskap av världsarv skildras platsen som ett framstående exempel på franska kulturinflenser i Sverige, snarare än för dess nationella och lokala betydelse. I anslutning till denna status kommer vidare upplevelseindustriella aspekter, som ytterligare snävat åt SFV:s och hyresgästernas förmedling av platsen genom att anpassa denna till

44 Statens fastighetsverk, 2008: kapitel 6, s. 3.

45 Se Groth 1994, s. 138ff. Jfr Aronsson & Meurling 2005, s. 11–14.

46 Statens fastighetsverk 2006–2012.

en ideal besökstid av Drottningholm på 1½ timme.⁴⁷ Konkret innebär detta en ytterligare rumslig avgränsning till tre anslutande utrymmen på platsen: Slottet och slottsträdgården, teatern och kaféet/restaurangen.

Kvinnliga representationer på Drottningholm har begränsats till kungligheter, och visar sig i främst hovstaternas manifestation av Drottningholm som „kvinnornas slott“. Betonning sker på Hedvig Eleonora (1636–1715), Sveriges drottning 1654–1660, som under sin dispositionsrätt lät uppföra slottet, och Lovisa Ulrika (1720–1782), Sveriges drottning 1751–1771, som under sin ägo lät utöka miljön med bl.a. en slottsteater. I den praktiska förmedlingen av bl.a. skyltar och guidningar marginaliseras dock nämnda kvinnors betydelse genom att de snarare får inta en i kulturarvs- och museiförmedling mer vanligt förekommande normerande kvinnlig passiv nations- samt kulturbevarande roll som „vårdande maka“, „landsmoder“ och „kulturförvaltare“ snarare än en aktiv nations- och kulturskapande roll, som ofta tillskrivs män.⁴⁸

Medan slottsbyggnader och den kungliga närvaron kommit att dominera framställningarna av Rosersberg och Drottningholm, ter sig såväl utgångspunkten som förhållandena annorlunda ut för Landsort där diametralt olika verksamheter existerat över tid och rum, såsom fyrverksamhet, som inleddes redan under 1600-talet, lotsverksamhet, med rötter tillbaka till 1840-talet, samt militära anläggningar, där den största anlades i samband med Kalla kriget. Dessa verksamheter som varit avgörande för öns utformning och livsform har också på olika sätt representerats av SFV samt hyresgästerna, bestående av hembygdsgillet och två lokala entreprenörer. Rumsligt sett handlar det om förmedling av fyr, lotsstation samt militära anläggningar. Vår normkritiska undersökning av Landsort har kretsat kring förmedlingen av dessa platser genom dokument, skyltar, intervjuer med representanter för SFV, hyresgäster och lokalhistoriska föreningar samt guide turer under september år 2016. SFV tog år 2000 över förvaltningen av Landsort och har ännu ej upprättat något vårdprogram. En effekt av detta blir att SFV inte har intagit motsvarande roll i att leverera en mera samlad förmedling av platsen, varför skildringen av Landsort ter sig än mer fragmenterad än i fallen med Rosersberg och Drottningholm.

Då SFV saknar kunskap om platsen har ansvaret för att skildra socio-kulturella aspekter på Landsort lagts på hyresgästerna, som till skillnad från Rosersberg och Drottningholm inte har upprättat någon inbördes samverkan och planering. Det gör att en kontextuell förmedling om hur berörda rumsligheter ersatt varandra och/eller samverkat på platsen ter sig än mer bristfällig än på Rosersberg och Drottningholm. Effekterna av detta visar sig vidare i representationer av såväl tid som förflutna människoöden i förmedlingen av Landsort. En ytterligare förs-

47 Intervju med verksamhetsledare för guidningen på Drottningholm slott, 2016-08-18.

48 Fältobservationer av skyltar och guide visningar på Drottningholms slott. Jfr Ek-Nilsson 2005.

vårande aspekt i fråga om en mera mångfacetterad och heltäckande förmedling på Landsort är att hyresgästerna förutom bristande samverkan utgörs av enskilda individer som har olika särintressen för resp. rumsligheter, kopplade till exempelvis yrkeserfarenhet och/eller kommersiella sidointressen. Sådant skapar där till sårbarhet i fråga om konsensus och kontinuitet i förmedlingen.

Omständigheterna som skildrats ovan visar sig redan vad gäller representationen av tidsepoker, där de olika hyresgästerna alltså inte enbart har fokuserat på olika rumsligheter på Landsort utan även valt att lyfta olika tidsepoker och mänskliga representationer utifrån individuellt tillskansade kunskaper och intressen som inte gör anspråk på att vara heltäckande eller konsekventa. En ytterligare inkonsekvens kan uppstå mellan den förmedlingen i form av skyltar och guidningar. För fyrens vidkommande kretsar till exempel förmedlingens fokus på skyltarna på framför allt 1600–1700-talen medan den guideade turen ger en i tid mer ospecificerad skildring av fyrens utformning och funktion. Motsvarande gäller vid förmedlingar av lotsstationen respektive militäranläggningarna som i fråga om skyltning och guidning skildrar mer eller mindre tidsbestämda verksamheter under 1800–1900-talen. När det gäller representationer av människor på berörda rumsligheter riktas i likhet med Rosersberg och Drottningholm fokus på män och i likhet med Drottningholm omfattas framträdande yrkesgrupper. I förmedlingen av samtliga platser saknas emellertid kontextualiserade skildringar av hur representanter för olika sociala kategorier, såsom kön, yrke, klass, etnicitet samexisterat på platsen.⁴⁹ Noterbart blir även det faktum att fokus i förmedlingen har riktats mot dessa i egenskap av just yrkesgrupper, varför en mer sammansatt skildring av deras livsform under både arbete och fritid samt deras individuella förutsättningar och begränsningar lyser med sin frånvaro. Något som även blir tydligt är att platserna framstår som relativt endimensionella, avgränsade och statiska. Deras representation utgår till stor del ifrån de avskilda delar som SFV och hyresgästerna äger och använder idag, vilket ger en förenklad bild av platserna i fråga. Fokus på framförallt det bevarande i fastigheternas materiella och arkitektoniska utseende blir de facto ett kapande av platsen. Här förbises andra dimensioner, som de immateriella, sociokulturella och symboliska men också materialiteter som försvunnit, kraftigt förändrats eller negligerats, samt fastigheternas kopplingar till andra platser.

Inte helt oväntat ger den normkritiska granskningen ovan ett resultat som är återkommande vid kulturarvsproduktion.⁵⁰ Härigenom ter den sig väl lämpad som grund för kommande exempel då vi vill visa på en mer normkreativ ingång till de berörda platsernas historier.

49 Jfr Klein 1997, s. 27–28.

50 Jfr Ronström 2008, s. 264–265.

Steg 2: Normkreativa angreppssätt

Utifrån tre angreppssätt kring platser betraktade som sociokulturell organisation och arena, materiell och funktionell helhet, och som del av större processer och kontexter i samhället, vill vi nu genom konkretiserande underfrågor och exempel från de tre undersökta platserna, visa ett arbetssätt som kan öppna upp för mer inkluderande historieskrivningar.

I. Platsen som sociokulturell organisation och arena

En mängd olika människor har rört sig, bott och arbetat på de undersökta platserna genom historien och fram till idag. Den normkritiska granskningen visar att det till stora delar saknas en samlad beskrivning av platsen som sociokulturell organisation och arena, där de relationer och strukturer som funnits på och byggt upp platsen tydliggörs och sätts i sammanhang.⁵¹ Det är framförallt vissa ägare och gestaltare som ges utrymme medan många andra som funnits där exkluderas eller tonats ned.⁵² Här blir det viktigt att uppmärksamma den mångfald av människor och aktiviteter som funnits på en plats genom historien,⁵³ och särskilt där kvinnor, barn, yrkesverksamma med lägre status och tillfälliga arbetare görs till en marginaliserad grupp som inte framträder i den normkritiska granskningen. Målet bör dock vara att på samhällsnivå undvika dikotomiseringar i form av rik-fattig utan även beakta de sociokulturella mellanskiten. Och vidare, att på individnivå undvika förenklade kategoriseringar baserat på enbart ålder, kön, klass etc.

Som ett stöd för arbetet har vi formulerat ett antal frågor som konkretiserar vad angreppssättet mer specifikt kan inkludera: a) Hur har platsens skiftande funktioner bemannats under olika perioder i dess förflutna? Här bör man tydliggöra vilka sociala lager av samhället och kategorier av yrken som har bott, levt och försörjt sig på olika delar av platsen; b) Hur såg de sociokulturella och rumsliga relationerna ut mellan platsen och den lokala omgivningen, det vill säga varifrån kom arbetskraften och de människor som rört sig på platsen genom historien; c) Vilka mindre synliggjorda grupper och praktiker har funnits på platsen? Här kan man tänka på kvinnor, barn, gamla, besökare och mer tillfälliga boende och arbetare; d) Vad är platsen för sociokulturell arena idag, och vilka berättelser från förr knyter an till dagens plats? I följande två avsnitt har vi valt att fokusera dels på att befolka platsen, dels på tillfälliga livsformer.

Att befolka platsen: Vårdprogram och skyltar är ofta fokuserade på miljöers fysiska form men bakom varje form och funktion finns människor och relationer som är centrala att lyfta fram. Husförhörslängder och andra arkivmaterial kan ge

51 Massey 2005, s. 130–142; Franzén 2010.

52 Jfr AHD, Smith 2006, s. 29–34.

53 Atkinson 2008, s. 385–389.

mycket kunskap kring platserna som sociokulturell organisation och visa platsens sociala och kulturella relationer.⁵⁴ Genom arkivmaterial och dokumentation, exempelvis från hembygdsföreningar, och intervjuer med lokalhistoriska aktörer kan bilden av hur många, och vilka kategorier av, människor som levde och försörjde sig på platsen undersökas. Detta är ett sätt att befolka platsen och få inblickar om olika sociala kategorier som har levt och verkat under olika tidpunkter respektive har samexisterat på platsen. På så vis kan man uppmärksamma både hur skilda grupper på platsen inrättade sina vardagliga liv och hur skilda grupperingar på platsen interagerade under arbete och fritid. Här bör man också fundera över vilka delar av platsernas organisation och verksamhet som kan ha varit mer osynliga i olika typer av material, som mer tillfälliga och rörliga individer och grupper.

På så vis blir den sociokulturella organisationen synlig, och större delar av dess förflutna befolknings berättiganden av platsen erkänns och beaktas.⁵⁵ Vi vill lyfta fram exemplet Landsort där ett flertal yrkeskategorier kopplade till militär-, tull-, fyr- och lotsväsendet har levt och verkat. Dessutom befolkades platsen av familjerna till de anställda vid dessa verksamheter och personer som var samsatta med exempelvis telegraf, fiske, post, skola och butik. Vi har utifrån församlingsböcker⁵⁶ och lokalhistoriska skrifter⁵⁷ genomfört en kartering (se bild 4) utifrån de yrkeskategorier som levt på Landsort under ett valt år, 1915. Exemplet visar hur de olika familjerna samexisterat i byn. Karteringen är inte helt komplett då uppgifter saknas för vissa individer. Dock kan konstateras att den inte visar en skarp rumslig och social avgränsning mellan olika yrkesgrupper, vilket skiljer sig mot den bild som framställts och traderats lokalt. I en intervju med lokalhistorisk aktör och i skyltinformation på ön framställs det som att det fanns en skarp både rumslig och social gräns mellan de olika yrkeskategorierna.⁵⁸ Vår undersökning visar att familjer eller individer ofta delade hus med familjer från andra yrkesgrupper samt att flera yrkeskategorier förekom i samma familj och att giftermål mellan grupperna förekom vilket även talar emot en skarp social avgränsning. Kombinationen av alla dessa källor visar en mer komplex bild av livet på ön.

Mer eller mindre tillfälliga livsformer på platsen: Här vill vi lyfta att särskilt mer tillfälliga eller rörliga individer ofta blivit marginaliserade i platsens förmedling, även om de som grupp kan ha haft en kontinuitet på platsen och/eller påverkat platsen som andra mer bofasta grupper. Dessa kan även ha haft en hög social status på platsen i historien.⁵⁹ Kontextuell litteratur som lokalhistoriska

54 Lagerqvist 2011, s. 54–55.

55 Agnidakis 2013, s. 198–199.

56 Torö kyrkoarkiv, 1906–1916.

57 Landin & Öberg 1998.

58 Intervju med medlem i hembygdsföreningen på Landsort, 2016–09–28.

59 Jfr Sjöberg 2005.

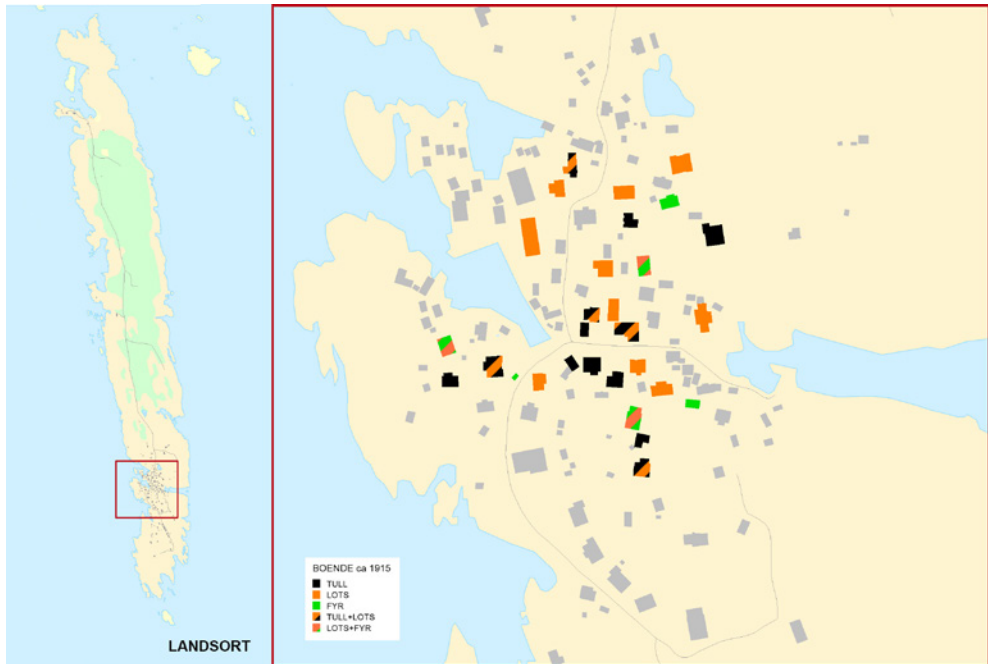

Bild 4. Kartan visar var familjer ur tre av Landsorts största yrkeskategorier bodde år 1915 Karta: Författarna 2016.

texter och källor som reseberättelser, brev och dagböcker men även fotografier och intervjuer med personer med lokalhistorisk kännedom kan öka kunskapen om de grupper som inte kan ses i exempelvis kamerala eller kyrkliga arkiv. Även gårdsarkiv kan hålla information om mer eller mindre tillfällig arbetskraft, exempelvis i avlöningslistor. Platsnamn kan också visa på vem som arbetat med markerna, som till exempel dalkarlsnamn⁶⁰. Dessa verktyg blir härigenom särskilt viktiga för att inkludera senare historier kring en plats, som 1900-talets händelser och människor.

Som ett exempel på detta vill vi lyfta fram Rosersberg som arbetsplats och besöksmål genom tiderna. Det är ett sätt att koppla ihop platsens förflutna med dagens platsanvändning. Att sätta in platsen i ett lokalt/regionalt sammanhang kan även visa vilken relation andra grupper än permanentboende har haft till en plats. Att välja att lyfta fram Rosersbergs som utflyktsmål genom tiderna kan öka förståelsen för hur denna och liknande platser kommit att användas av andra än kungafamilj och dess anställda men också ge dagens besökare en möjlighet att se sitt eget besök på platsen som en del av platsens historier.⁶¹ Här finns en kontinuitet mellan nutid och det förflutna värd att lyfta upp. På Rosersberg finns också många andra tillfälliga grupper och praktiker som kan lyftas fram, som ar-

⁶⁰ Strandin Pers 2012, s. 83–111.

⁶¹ Se även Widén 2017, om tidig kulturarvsturism och hur besökare från lägre sociala klasser besökte svenska kungliga slott under 1700- och 1800-talen.

betsvandrande dalkarlar som anlagt trädgården och deltagare i skolverksamheten inom infanteri, civilförsvaret och räddningsverk på Rosersberg.⁶² Även på Landsort finns flera exempel på mer tillfälliga grupper, som militärer, turister och sommarvärdar, som präglat livet på platsen under längre eller kortare perioder.⁶³

II. Platsen som materiell och funktionell helhet

I den normkritiska granskningen framkommer en otydlighet kring platserna som materiella och funktionella helheter. I förmedlingen kring platserna finns också marginaliserade byggnader och anläggningar som inte syns lika väl, eller inte alls. Det behövs en bättre balans i såväl beskrivningar och förklaringar, utifrån form, funktion, process och kontext,⁶⁴ som i värderingar mellan platsens olika fysiska miljöer. Genom att uppmärksamma platsens olika beståndsdelar som visar på verksamheter och funktioner, och förändringar som skett här, kan man både tydliggöra och bredda platsens historia och betydelser. Detta omfattar både existerande fysiska miljöer/strukturer och de som idag har försvunnit. Till det här angreppssättet har vi formulerat följande frågor för att konkretisera arbetet: a) Hur har platsen (både bebyggelse och mark) sett ut och använts i olika tider och vilka verksamheter har rymts där? b) Vilket syfte hade platsen för dess ägare/brukare, och vilka funktioner har dess olika delar haft? c) Vilken produktion och markanvändning har funnits på och i anslutning till platsen? d) Vilka människor har arbetat på platsen, var bodde de och hur har arbetsliv på platsen sett ut i olika tider? e) Har det funnits annan bebyggelse eller andra strukturer som hört till platsen? I följande två avsnitt har vi valt att fokusera på dels byggnader och anläggningar som marginaliserats i förmedlingen, dels försvunna byggnader och anläggningar.

Marginaliserade byggnader och anläggningar: I det historiska kartmaterialet över de undersökta platserna finns en mängd information att hitta angående tidigare markanvändning och bebyggelsestrukturer. Kartor berättar om funktioner, strukturer, markanvändning och öppnar många dörrar för att se olika historier som präglat landskapet. Genom kartanalyser av både yngre och äldre kartor kan de olika delarna som byggde upp platserna som helhet synliggöras och analyseras.

Om man utgår från äldre kartmaterial, som exempelvis en karta över Rosersberg från 1708 (se bild 5), vilket var innan Rosersberg blev kungligt slott, berättar det att Rosersberg var en jordegendom med åker-, ängs- och hagmarker och minst sju underlydande jordbruksenheter, bland annat Djurgårdstorpet, Branten och Norboda. Dessa var framförallt torp, det vill säga små jordbruk som låg på ägorna som torparfamiljer arrenderade av jordägaren genom att arbeta på dennes marker. Torpen gav arbetskraft, uppodling och andra resurser till jordägaren.

62 Olausson 2005; Heymowski 2005b.

63 Landin & Öberg 1998.

64 Widgren 2004, s. 160–162.

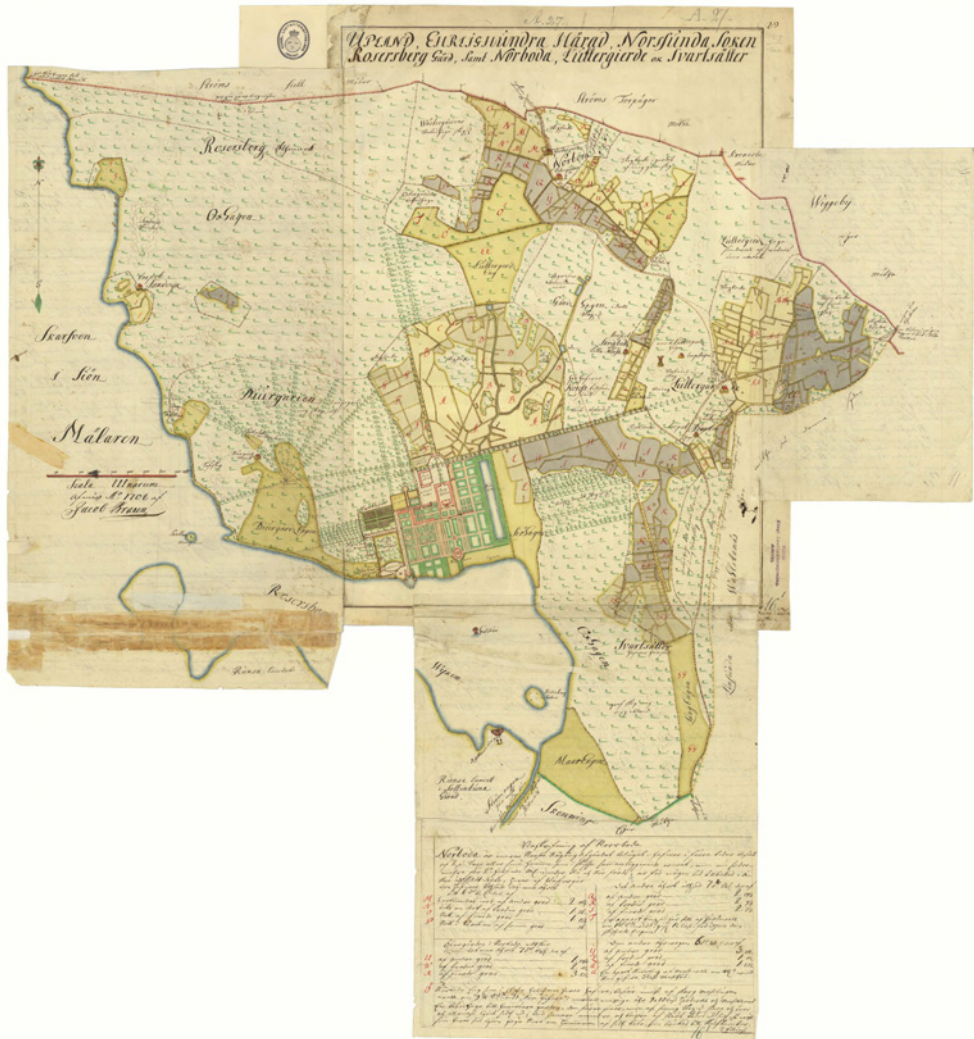

Bild 5. Historisk karta över Rosersberg från 1708. Lantmäteriets databas Historiska kartor.

Dessa enheter var en del av driften av egendomen Rosersberg, innan och under såväl som efter tiden som kungligt slott, och en del av förståelsen av platsen. Bara genom att titta på skillnaderna mellan huvudbyggnad och dessa torp utifrån skala och placering kan man se ett landskap skapat av såväl funktionella som sociokulturella relationer. Det är till exempel ingen tillfällighet att arbetarbostäder eller torp sällan kan ses från huvudbyggnadens närmiljö.⁶⁵ Att lyfta dessa enheter och framförallt deras funktioner och invånare som nödvändiga delar i den materiella och funktionella egendomen är ett sätt att förstå, och uppmärksamma, en större funktionell helhet men även sociala hierarkier som präglat platsen. Förutom kartmaterial kan information om torparfamiljerna och annan arbetskraft, och deras boställen och marker, hittas i material som kyrko- och skattelängder. Gårdsarkiv

65 Lagerqvist 2014, s. 197–198.

kan ha bevarat motböcker, dagsverkslistor och arrendekontrakt. I torparrendet kunde bärplockning och lintillverkning ingå och uppmärksammas detta kan hela familjens arbete med torpet och arrendet synliggöras. Många av dessa små underlydande enheter fanns enligt den ekonomiska kartan från 1952 kvar på platsen och flera hörde fortfarande till Rosersberg då. Kanske har de använts som småbruk, hästgårdar eller omvandlats till fritidshus under 1900-talet, men vilka kopplingar har brukarna till dessa ställen haft till Rosersberg? För information om användning av dessa underlydande enheter under 1900-talet kan även intervjuer med tidigare och dagens användare och fältobservationer ge rika berättelser och viktig information.⁶⁶ Vidare innehar lokalhistoriska aktörer ofta en hel del information i form av insamlade skrifter, föremål från existerade och förlorade platser samt folklöre kring platser och mänskliga aktiviteter på platser. Hembygdsrörelsens lokala inventeringar kan exempelvis ge information och andra infallsvinklar om boende och kulturmiljöer.⁶⁷

På Drottningholm finns en mängd byggnader, anläggningar och marker som är med och bygger upp egendomen och fortfarande finns fysiskt men som bör synliggöras för en större helhetsförståelse. Till exempel bostäderna för 1700-talens hantverkare och 1800-talets adel på området Malmen; området Kanton med manufaktur, hantverkslokaler och därtill kopplade bostäder, övriga tjänstebostäder på slottet såsom vaktmästarbostad från 1800-talet samt kungsgårdsanläggningen. En hel del information om dessa och ytterligare existerade och förlorade rumsligheter samt socio-kulturella aktiviteter där kan hämtas från lokala hembygdsföreningens skrifter. Dessa omfattar alltifrån historisk dokumenterad fakta till bevarade minnesskildringar och traderade anekdoter om förflutna livsformer på platserna.⁶⁸ I dessa framgår att Kanton och Malmen är starkt kopplade, om än inte tydligt förmedlat, till en bredare social historia bortom kungafamiljen. Kanton ingår helt i världsarvet medan Malmen endast ingår till viss del. Båda områdena ligger i marginalen av det som idag är slottsområdet. De har en marginaliserad position både tidigare och idag. Under observationer i fält fann vi att få turister tycktes röra sig ända bort till Kanton, och det är oklart hur mycket besök Malmen egentligen får.

Försvunna byggnader och anläggningar: Såväl gamla kartor, fotografier och arkivmaterial som intervjuer, lokalhistoriska skrifter och minnesanteckningar kan användas för att kartlägga och synliggöra sådant som funnits men som med tiden försvunnit. Det är centralt att i analysen över en kulturmiljö aktivt reflektera över vad som faktiskt syns och vad som inte syns, samt skälen bakom detta. Här kan man även fundera på hur en närvarande frånvaro eller en frånvarande närvaro

66 se Lagerqvist 2011, t.ex. kapitel 15.

67 Lagerqvist 2013, s. 78–81.

68 Jfr Bjärnman 1982a, 1982b, 1982c.

Bild 6. Utsnitt av två kartmaterial över Drottningholm från 1745 och 1811. Utsnittet över ytan nordväst om slottsbyggnaden visar platsen för slottets köksträdgård. Idag används ytan till bland annat besöksparkering. Lantmäteriets databas Historiska kartor.

kan ha påverkat platsen.⁶⁹ Dessutom kan händelser, aktiviteter och människor som inte lämnat tydliga avtryck ha präglat platsen under olika tider, materiellt såväl som socialt och symboliskt. Även synliga avtryck som vanligtvis inte uppfattas som kulturhistoriskt intressanta kan uppmärksammas i det här avseendet.

Ett sätt att skapa en förståelse för en större materiell eller funktionell helhet, och det dagliga livet på platsen, är just att uppmärksamma mindre kringbyggnader eller strukturer som ofta försvunnit, som dass, tvättstugor och vedbodur. Ett exempel på detta är från Drottningholm där mycket tagits bort under tidens gång, bland annat under 1960-talet. Detta påverkar ofrånkomligen vad som kan observeras på platsen idag. Ett exempel är köksträdgården, en central del i slottets innehållning. På kartmaterial från 1745 är köksträdgården en tydlig del i slottsmiljön (se bild 6), så även på kartmaterial från 1800. Men en karta över slottet från 1811 kallar samma yta för „Gamla köksträdgården“ som då användes som sandplan och en annan del av det som var köksträdgård tidigare är istället plats för vaktflygel. Idag används området till parkering, toaletter samt restaurang. Här skulle man kunna dra nytta av lokala aktörer som den medlem från slottsparkens vänförening på Drottningholm som vi intervjuade under fältarbetet. Den ovannämnda medlemmen från vänföreningen vill återskapa delar av köksträdgården fysiskt samt tillhandahålla en dramatiserad förmedling av hur arbetet på köksträdgården kunde ha tett sig under dess glansdagar.⁷⁰

69 de Certeau 1962, s. 108.

70 Intervju medlem i Slottsparkens vänförening Drottningholm 2016–08–18.

III. Platsen utifrån processer och kontexter i samhället

Frågorna till angreppssätt ett och två utgår framförallt från form och funktion. Frågor om processer och kontexter är nödvändiga för att kunna tolka och värdera de former och funktioner som funnits och finns på platsen, både som sociokulturell organisation och som materiell och funktionell helhet. Till det här angreppssättet har vi formulerat följande frågor för att konkretisera arbetet: a) Vilka samhällsprocesser, ägoförhållanden och sociala strukturer kan avläsas på platsen och hur har de påverkat denna?; b) Vilka lokala, regionala, nationella, internationella relationer har varit centrala på och för platsen? c) Vilka är platsens sociala, kulturella, ekonomiska, politiska och naturgeografiska kontexter? I följande två avsnitt har vi valt att fokusera på dels processer över tid och rum dels platsen utifrån olika kontexter och skalnivåer.

Processer över tid och rum: I den här delen vill vi lyfta fram ett synsätt som öppnar upp tolkningen av platsen för ett större sammanhang där större samhällsprocesser ses som en del i platsens berättelser och varande. Vi vill också betona att en plats är en process som pågår över tid, och inte låsa beskrivning och förståelse av en plats vid bara en specifik tid samt lyfta upp en medvetenhet om att platsen inte är statisk i sin utbredning och form.⁷¹ I exemplet Drottningholm har vi i den normkritiska analysen visat att fokus i förmedlingen ligger på 1700-talets historier och former. Slottet har dock formats genom olika processer över tid. Att lyfta fram slottets varierande betydelser i olika tider ökar förståelsen av platsen som ett mer komplext kulturarv än en renodlad 1700-tals miljö. Detta kan ses som ett exempel på hur kulturarvsprocesser påverkat hur vi förmedlar och bevarar olika miljöer. Andra centrala processer som kan lyftas fram för exemplet Drottningholm kan vara hur kronans behov och nyttjande av de kungliga slotten varierat och hur det påverkat Drottningholms status och geografi i olika tider. Med det menar vi att slottets funktion påverkar hur det tar plats och har makt i det lokala.

Platsen utifrån olika kontexter och skalnivåer: Då en plats betraktas och förklaras som en del av ett sammanhang, lokalt, regionalt, nationellt och internationellt, eller utifrån dess plats i ett nätverk öppnas möjligheter för andra förklaringar och större förståelse till det som pågått på platsen.⁷² Ett konkret exempel utgör Landsort där det som nämnts funnits flera olika statliga verksamheter som påverkat ölivet. De olika verksamheterna har påverkat det sociokulturella såsom invånarantalet och dess relationer sinsemellan. De olika yrkena förde också med sig variation i fråga om förflutna Landsortsbornas migrationsmönster, status och ekonomiska förutsättningar. Dessutom formade verksamheterna det materiella genom exempelvis lotstorn, hamnar, telegraf och fyr (se bild 7 och 8). Det är därför lätt att uppfatta ön som unik i ett lokalt sammanhang vid jämförelse med den

71 Massey 1991, s. 28–29, 1995, s. 183, 186, 188; 2005, s. 130–142.

72 Massey 1991, s. 26–29, 1995, s. 183, 186; 2005, s. 130–142.

Bild 7. Fyren, ett känt landmärke och symbol för Landsort. Foto: Författarna 2016.

kringliggande skärgården, där försörjningen varit baserad på fiske och jakt. Här kan dock ett synsätt som ser på platsen utifrån andra skalnivåer skapa förståelse för Landsort som plats i relation till den roll ön haft som en del i det av staten uppbyggda system där ett nätverk av både fyrplatser och lotsstationer lokaliserats utmed kusten.

Mot en normkreativ kulturmiljövård

En kritisk genomgång av SFV:s och hyresgästernas presentation och förmedling av platser som Rosersberg, Drottningholm och Landsort avslöjar snäv representativitet i fråga om tid, rum, klass och kön. När människor omnämns så är det främst män, särskilt med resurser och makt; kungar, adelsmän, arkitekter och byggherrar, medan bredare sociokulturella lager av befolkningen, samt kvinnor, barn och personer från andra kulturer till stora delar saknas. De äldre historierna ges större utrymme och värden än 1900-talets avtryck på platsen. Det finns en tydlig fokusering på ett beskrivande av materiella former men det kopplas sällan samman med förklaringar kring funktioner, processer och kontexter. Detta ansluter för övrigt till den föråldrade kulturarvsdiskurs som Wårnhjelm⁷³ påvisat

73 Wårnhjelm 2013.

Bild 8. Lotshammen med lotstornet i bakgrunden. Foto: Författarna 2016.

dominerar SFV:s fastighetsbestånd och som även internationella forskare som Smith⁷⁴ lyft upp som den traditionella synen på kulturarv inom myndigheter. Trots kulturarvsmyndigheters, som SFV, självinsikt reproduceras alltså ensidiga beskrivningar. Problematiken omfattar struktur, innehåll och – i förlängningen – förmedling. Exempelvis saknas en tydligare problematisering kring tolkningsföreträden mellan olika aktörer i kulturarvsproduktionen. Vidare, behövs tydligare samordning och ansvar för ett större helhetsperspektiv på platserna, där olika berättelser om rumsligheter och människor som samexisterat under olika tidsperioder kan representeras. Något som är tydligt i studien är att ett fåtal aktörer, i form av SFV, deras anlitate konsulter som exempelvis utformar vårdprogrammen och SFVs hyresgäster, mer eller mindre synkroniserat, ensamma ägt tolkningsföreträden kring berörda platsers berättelser och socio-kulturella representationer. Det har bland annat fått till följd att andra lokala aktörers perspektiv och kunskapsproduktion, såsom hembygdsföreningar och andra ideella lokalhistoriska intresseorganisationer, ofta förbisätts. Dessutom vore det värdefullt med ökad förmedling om hur platsers lokala utformning korresponderat med andra samhälleliga skalnivåer såsom det inter-/nationella och regionala.⁷⁵ Frågor som väcks för framtida forskning rör vilka förutsättningar som påverkar kulturarvsförmedlingen, exempelvis perspektiv och kunskaper hos de som producerar olika framställningar såsom vårdprogram, visningar och skyltar, såväl som de olika förmedlingsformernas begränsade omfång.

74 T.ex. Smith 2006.

75 Jfr Massey, t.ex. 1991.

Med utgång ifrån ett normkreativt perspektiv har vi därför föreslagit tre angreppssätt som konkreta verktyg för att närma oss en mera komplex och representativ platsförståelse. Vår poäng är att metoden är applicerbar vid kulturarvsmyndigheters arbete med kulturarvsproduktion oavsett kategorier av platser och att den, genom att beakta alltifrån materiella inventarier till bevarade texter, kartor och muntligt traderade kunskaper, fäster avseende på såväl materiella som immateriella aspekter. Studien har därför baserats på varierade materialkategorier. Ambitionen här har dock inte varit att utföra en jämförande analys och värdering av dessa, utan att öppna för användandet av ett mångfacetterat material vid kulturarvsförmedling. En långsiktig effekt av våra samlade angreppssätt är att de möjliggör ökad mångfald och inkludering, både i fråga om förmedling och representation av platser som komplexa rumsliga och sociokulturella helheter.⁷⁶ Genom att utveckla och integrera berörda synsätt och verktyg inom kulturarvsmyndigheter som Statens fastighetsverk formas nya berättelser om platsen; berättelser som går utöver den traditionella, „normala“ historien om staten, enskilda byggnaders materiella utformning och den sociokulturella och ekonomiska eliten. Ofrånkomligt och kanske paradoxalt nog kommer även dessa behöva anpassas till kulturarvsproduktionens och i förlängningen historiebrukets inneboende begränsningar, såsom att underställas tolknings- och urvalsprocesser som i detta fall leder till att alla platsbundna berättelser inte kan förmedlas. Vems och vilka historier som bör beaktas är en fråga som kräver kontinuerlig diskussion, problematisering och reflektion. Målet för kulturarvsmyndigheter som Statens fastighetsverk bör ändå vara att, med stöd i den kritiska kulturarvsforskningen, ta ansvar och ett samlat grepp för att arbeta med kulturmiljöer utan att en fixerad och ensidig berättelse om platser presenteras som den naturliga/enda. Vår förhoppning med föreslagna angreppssätt är ett historiebruk inom kulturarvsproduktion som i högre utsträckning förmår beakta att det som kan fångas i skapandet av en plats är en sammansättning av många historier; platsbundna berättelser, där såväl dåtider och nutider som framtider finns, påverkar och påverkas och där ett större ansvar tas för de berättelser som väljs, lyfts fram och används.⁷⁷

Käll- och litteraturförteckning

Otryckta källor

Kungahuset, 2017, <http://www.kungahuset.se/besokkungligaslotten/rosersbergs-slott.4.19ae4931022afdccff3800013090.html> (2017-07-03)

76 Jackson 2002; Anico & Peralta 2008; Agnidakis 2013.

77 Massey 1995, s. 185–190, 2005, s. 12; Anshelm 1993; Ronström 2008, s. 266, 287–290.

- Lantmäterimyndigheternas arkiv. 01-LOV-16, Lovö socken, Karta över Malmen: Arealavmätning, vägdelning, 1800 (digitalt via Lantmäteriets databas Historiska kartor)
- Lantmäterimyndigheternas arkiv. 01-LOV-4, Lovö socken, Karta över Drottningholms Kungsgård, Arealmätning, 1745 (digitalt via Lantmäteriets databas Historiska kartor)
- Lantmäteristyrelsens arkiv. A58-4:3, Lovö socken, Drottningholm nr 1, Karta över Drottningholms Kungsgårds, 1811 (digitalt via Lantmäteriets databas Historiska kartor)
- Lantmäteristyrelsens arkiv. A68-16:1, Norrsunda socken, Rosersberg nr 1, Ägodelning, 1708. Även kallad Brauns karta. (digitalt via Lantmäteriets databas Historiska kartor)
- Rikets allmänna kartverks arkiv. Rosersberg J133-11I1d54, Ekonomiska kartan, 1952 (digitalt via Lantmäteriets databas Historiska kartor)
- Rikets allmänna kartverks arkiv. Runsa J133-11I1c54, Ekonomiska kartan, 1952 (digitalt via Lantmäteriets databas Historiska kartor)
- Rosersbergs slott, 2017, <https://www.rosersbergsslott.se/> (2017-07-03)
- Statens fastighetsverk, 2017, <http://www.sfv.se/sv/om-oss> (2017-07-03)

Intervjuer

Drottningholm

Verksamhetsledare för guidningen på Drottningholm slott och hovstaternas representant för världsarvet Drottningholm, 2016-08-18

Medlem i Lovö hembygdsförening, 2016-08-19

Representanter från SFV på Drottningholm, 2016-08-19

Medlem i Slottsparkens vänförening Drottningholm, 2016-08-18

Landsort

Förvaltare Landsort, 2016-09-27

Representanter från SFV Landsort, telefonintervju 2016-09-25

Medlem i Hembygdsföreningen på Landsort, 2016-09-27, 2016-09-28

Lokalhistoriker Landsort, 2016-09-27

Fältanteckningar

Drottningholm

Landsort

Tryckta källor och litteratur

Agnidakis, Paul, 2013: *Rätten till platsen. Tillhörighet och samhörighet i två lokala industrisamhällen under omvandling*. Brutus Östlings Bokförlag Symposium, Höör.

- Agnidakis, Paul, 2018: „Etnologi. Kontinuitet och anpassning av ett kulturvetenskapligt ämne“, *Rig* (1), s. 1-18
- Agnidakis, Paul, Lagerqvist, Maja & Strandin Pers, Annika, 2014: *Normkritisk kulturmiljöpraxis. Exemplet Rosersberg*. Rapport Uppdrag FoU HT 2014, V0_2, dnr 79-1632/14. Statens fastighetsverk, Stockholm.
- Anico, Marta & Peralta, Elsa, 2008: *Heritage and Identity. Engagement and demission in the contemporary world*. Routledge, London/New York. DOI: 10.4324/9780203886007
- Anshelm, Jonas, (red.) 1993: *Modernisering och kulturarv*. Symposion, Stockholm/Stehag.
- Aronsson, Inga-Lill & Meurling, Birgitta (red.) 2005, *Det bekömda museet: genusperspektiv i museologi och museiverksamhet*. Institutionen för ABM, Uppsala universitet, Uppsala
- Aronsson, Peter, 2005: *Historiebruk. Att använda det förflutna*. Studentlitteratur, Lund.
- Aronsson, Peter, 2012: „Kulturarv och historiebruk“ i Beckman, Svante (red.): *Kulturaliseringens samhälle: Problemorienterad kulturvetenskaplig forskning vid Tema Q 2002–2012*: Tema Q jubileumssymposium 19-20 januari 2012; Tema Q, Norrköping, s 34-50
- Aronsson, Peter & Hillström, Magdalena, (red.) 2005: *Kulturarvets dynamik: Det institutionella kulturarvets förändringar*. Tema kultur och samhälle skriftserie 2005:2. Linköpings universitet, Linköping.
- Ashworth, Gregory, Graham, Brian & Tunbridge, John, 2007: *Pluralising pasts. Heritage, identity and place in multicultural societies*. Pluto Press, London. DOI: 10.2307/j.ctt18mvnhw
- Atkinson, David, 2008: „The heritage of mundane places“. Brian Graham & Peter Howard (red.): *The Ashgate research companion to heritage and identity*. Ashgate, Aldershot.
- Bromseth, Janne & Darj, Frida (red.) 2010: *Normkritisk pedagogik. Makt, lärande och strategier för förändring*. Uppsala: Centrum för genusvetenskap, Uppsala universitet.
- Bärrnman, Härje, 2006a: *Lövö i våra hjärtan*. Lovö hembygdsförening, Drottningholm.
- Bärrnman, Härje, 2006b: *Lövö, vår hembygd*. Lovö hembygdsförening, Drottningholm.
- Bärrnman, Härje, 2006c: *Så minns vi Lovö*. Lovö hembygdsförening, Drottningholm.
- de Certeau, Michel, 1964: *The Practice of everyday life*. University of California Press, Berkeley.
- Eivergård, Mikael & Furumark, Anna. 2017: *100% kamp: mänskliga rättigheter & kulturarv*. Boréa bokförlag, Stockholm.

- Ek-Nilsson, Katarina, 2005: „Titanen och sagodrottningen: kulturella representationer av August Strindberg och Selma Lagerlöf“. Inga-Lill Aronsson & Birgitta Meurling (red.): *Det bekömda museet: genusperspektiv i museologi och museiverksamhet*. Institutionen för ABM, Uppsala universitet, Uppsala.
- Franzén, Ådel, 2010: Några vackra stenar i en påse – Vad gör vi med riksintressena i landskapskonventionens tidevarv? Med speciell inriktning på Jönköpings län. Tomas Germundsson & Carl-Johan Sanglert (red.): *Landskapet, förflutenheten och samtiden – uppsatser om bevarandets dilemman*, Rapporter och notiser 171, Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi, Lunds universitet, Lund, s. 61-96
- Furumark, Anna & Eivergård, Mikael, 2015: *När det stör*: Rapport från projektet Att störa Homogenitet. Anna Furumark, Stockholm.
- Germundsson, Tomas & Sanglert, Carl-Johan (red.), 2010: *Landskapet, förflutenheten och samtiden – uppsatser om bevarandets dilemman*, Rapporter och notiser 171, Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi, Lunds universitet, Lund.
- Gill, Alexander, 2012: „Vårt kulturarv – Sverigedemokraterna, främlingsfientlighet och bevarandearbete“. *Fornvännen* 107, s. 111-115
- Graham, Brian, Ashworth, Gregory & Tunbridge, John, 2000: *A geography of heritage: power, culture and economy*. Arnold, London.
- Grahn, Wera, 2006: „Känn dig själv“. *Genus, historiekonstruktion och kulturhistoriska museirepresentationer*. Tema Genus, Linköpings universitet, Linköping.
- Groth, Håkan, 1994: *Nyklassicismen i Sverige. Svenska inredningar och möbler 1770-1850*. Norstedts, Stockholms.
- Grundberg, Jonas 2004: *Historiebruk, Globalisering och Kulturarvsförvaltning. Utveckling eller konflikt?* Göteborgs universitet, Institutionen för arkeologi. GOTARC Serie B, Göteborg
- Hansen, Christine & Martins Holmberg, Ingrid, 2016: „Motion and flow in heritage institutions. Two cases of challenges from within“. *Nordisk Museologi* 1 (2016), s. 40-51.
- Harrison, Rodney, 2013: *Heritage: critical approaches*. Routledge, Milton Park, Abingdon. DOI:10.4324/9780203108857
- Heymowski, Andreas, 2005a: „Rosersberg: ett kungligt lustslott 1760-1860“. Ursula Sjöberg (red.): *Rosersbergs slott*. Stockholm, Byggförlaget, s. 86-123.
- Heymowski, Andreas, 2005b: „Rosersberg efter 1860 – skola och byggnadsminne“. Ursula Sjöberg (red.): *Rosersbergs slott*. Byggförlaget, Stockholm, s. 352-383.
- Holmberg, Ingrid & Weijmer, Malin, 2012: *Utvärdering av Kalejdoskop – sätt att se på kulturarv* (2010-2012). Utvärderingsrapport, Länsstyrelserna, Göteborg.

- Holmberg Martins, Ingrid, 2006: *På stadens yta. Om historiseringen av Haga*. Makadam: Göteborgs stadsmuseum, Göteborg.
- Holmberg Martins, Ingrid, 2010: "Med bebyggelsehistoria som medel". *Bebyggelsehistorisk Tidskrift* 2010: 60, s. 78-93.
- Jackson, Michael, 2002: *The politics of storytelling. Violence, transgression, and intersubjectivity*. Museum Tusulanum Press, Copenhagen.
- Jönsson, Lars-Eric, & Birgitta Svensson, 2005: *I industrisamhällets slagskugga. Om problematiska kulturarv*. Carlsson Bokförlag, Stockholm.
- Karlsson, Klas-Göran, 2004: „Historiedidaktik: begrepp, teori och analys“. Klas-Göran Karlsson, & Ulf Zander (red.): *Historien är nu. En introduktion till historiedidaktiken*. Studentlitteratur, Lund. s. 21-66
- Klein, Barbro, 1997: „Tillhörighet och utanförskap: om kulturarvspolitik och folklivsforskning i en multietnisk värld“, *Rig*, 1-2, s. 15-32
- Lagerqvist, Maja, 2011: *Torpets transformationer. Materialitet, representation och praktik från år 1850 till 2010*. Meddelanden från Kulturgeografiska institutionen nr 141. Stockholm.
- Lagerqvist, Maja, 2014: „När torp slutade vara torp“. Anders Wästfelt (red.): *Att bruka men inte äga. Arrende och annan nyttjanderätt till mark i svenskt jordbruk från medeltid till idag*. Kungliga skogs- och lantbruksakademien, Stockholm, s. 193-206.
- Lagerqvist, Maja, 2013: „Torpen är döda. Länge leve torpen! Hembygdsrörelsens engagemang för torp i efterkrigstidens Sverige“. *Bebyggelsehistorisk tidskrift* 2012:64, s. 73-88
- Landin, Maria & Öberg, Björn, 1998: *Landsort: husen och människorna: en kulturhistorisk inventering*. Nynäshamns kommun, Nynäshamn.
- Lowenthal, David, 1998: *The heritage crusade and the spoils of history*. Cambridge University Press, Cambridge. DOI: 10.1017/cbo9780511523809
- Liotard, Jean-Francois, 1984: *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Länsstyrelserna, 2012: *Kalejdoskop- sätt att se på kulturarv. Slutrapporten Dnr 430-6583-09*. Länsstyrelsen Västernorrland.
- Länsstyrelserna, 2014: *Inkluderings- och exkluderingsprocesser i kulturmiljöarbetet*. Länsstyrelserna, Örebro.
- Massey, Doreen, 1991: „A Global Sense of Place“. *Marxism Today* (June), s. 24-29
- Massey, Doreen, 1995: „Places and their pasts“. *Hist Workshop J*, 39:1, s.182-192. DOI:10.1093/hwj/39.1.182
- Massey, Doreen, 2005: *For space*. Sage, London.
- Mellander, Cathrine, 2012: „Mot ett vidgat kulturarv: erfarenheter från English Heritage“. *Bebyggelsehistorisk tidskrift*. 2011:62, s. 62-77

- Moore, Niamh & Whelan, Yvonne (red.), 2007: *Heritage, memory and the politics of identity: new perspectives on the cultural landscape*. Ashgate, Burlington. DOI:10.4324/9781315586694
- Mårdh, Hedvig, 2017: *A Century of Swedish Gustavian Style: Art History, Cultural Heritage and Neoclassical Revivals from the 1890s to the 1990s*. Diss. Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala
- Olausson, Magnus, 2005: "Lustträdgård och park". Ursula Sjöberg (red) *Rosersbergs slott*. Byggförlaget, Stockholm, s. 288-329.
- Pettersson, Richard, 2003: *Den svenska kulturmiljövårdens värdegrunder. En idéhistorisk bakgrund och analys*. Stockholms universitet, Stockholm.
- Reading, Anna, 2015: „Making Feminist Heritage Work: Gender and Heritage“. Emma Waterton & Steve Watson (red.): *The Palgrave Handbook of Contemporary Heritage Research*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, s. 397-413. DOI: 10.1057/9781137293565_25
- Ronström, Owe, 2007: *Kulturarvspolitik: Visby, från sliten småstad till medeltidspolitik*. Carlssons, Stockholm.
- Rundquist, Angela, 2005: „Hovlivet på Rosersberg“. Ursula Sjöberg (red.): *Rosersbergs slott*. Byggförlaget, Stockholm, s. 338-351.
- Simon, Nina, 2010: *The participatory museum*. Museum 2.0, Santa Cruz.
- Sjöberg, Ursula (red.), 2005: *Rosersbergs slott*. Byggförlaget, Stockholm.
- Smith, George, Messenger, Phyllis Mauch & Soderland, Hillary (red.) 2010: *Heritage in Contemporary Society*. Left coast press, Walnut Creek. DOI: 10.4324/9781315427492
- Smith, Laurajane, 2006: *Uses of heritage*. Routledge, New York/London. DOI: 10.4324/9780203602263
- Statens fastighetsverk, 2001: *Vårdprogram för Parken och Kungsgården, Rosersberg*.
- Statens fastighetsverk, 2008: *Vårdprogram för Rosersbergs slott*.
- Statens fastighetsverk, upprättade 2006-2012: *Vårdprogram Drottningholm*.
- Strandin Pers, Annika, 2012: *Mark i marginalen: drivkrafter, pionjärer och myrodblingslandskap*. Diss. Stockholms universitet, Stockholm.
- Svanberg, Fredrik, 2013: „Kulturarv, svenskhet, mångfald“, Anna Furumark (red.) *Att störa homogenitet*. Nordic Academic Press, Lund. s. 19-31
- Vinthagen, Rebecka & Zavalia, Lina, 2014: *Normkreativ*, Premiss, Stockholm.
- Waterton, Emma, 2010: *Politics, Policy and the Discourses of Heritage*. Palgrave Macmillan, Hampshire. DOI: 10.1057/9780230292383
- Widgren, Mats, 2004: „Can landscapes be read?“ Hannes Palang, Helene Sooväli, Marc Antrop, Gunhild Setten (red.): *European rural landscapes: persistence and change in a globalising environment*. Kluwer Academic Publishers, Boston, s. 455-465. DOI: 10.1007/978-0-306-48512-1_28

- Wärnhjelm, Helena, 2013: *Från monumentvård till besöksmål: En analys av Statens fastighetsverks publika texter ur ett kritiskt perspektiv*. Examensarbete. Stockholms universitet, Stockholm.
- Wärnhjelm, Helena, 2014: *Statliga kulturmiljöer och statens historia. En nulägesanalys och förslag för SFV:s fortsatta arbete med berättelsemodellen*. Rapport skriven för Statens fastighetsverk.
- Young, Linda, 2017: *Historic house museums in the United States and the United Kingdom: a history*. Rowman & Littlefield, Lanham.

Engelsk summary

Towards a norm creative representation of Heritage Suggestions for a methodological Heritage praxis based on cases studies from The National Property Board of Sweden

As research has shown, heritage often struggles with normative discourses that still affect historical representations of places and people. This article aims to analyze heritage as a use of history and argues how a combined norm critical and norm creative approach may enable alternative, including and more varied historical representations of places and people within heritage production. Empirically, the article rests on three case studies on heritage sites in the possession of the National Property Board of Sweden, all located in the Greater Stockholm area. Our suggested combined approach is based on Culture analysis and Landscape analysis, an integrated theoretical and methodological praxis, favored within Ethnology and Human Geography respectively, and involves both data collecting and analysis of interviews, observations, maps, archives and literature. The article argues that uses of such praxis provide tools for accessing and analyzing histories and aspects of places and people that stretch beyond more traditional and limited historical representations of places and people within heritage production. In conclusion, a combined norm critical and norm creative approach advocates that all heritage sites holds a variety of histories, which when taken into account will allow for increased diversity and inclusion regarding both mediation and representation of places.